

Раздел 1.2. Планируемые результаты освоения обучающимися основной образовательной программы (НОО)

1.2.12. Марийский язык

Выпускник научится:

- уметь анализировать языковые явления грамматического строя речи, нормы литературного языка (правильное произношение марийского слова, правильное построение предложения, сочетаемости словоупотребления);
- сознательно овладеет богатством марийского языка, будет относиться к нему как к духовной и культурной ценности народа, приобщаясь к жизни предков;
- чувствовать потребность в совершенствовании собственной речи, уметь контролировать и регулировать свою речь, без ошибок высказывать свою мысль, употреблять в речи крылатые выражения, фразеологизмы, различать омонимы, синонимы, антонимы, неологизмы;
- уметь определенными знаками и символами составлять модель слова, предложения, тексты;
- с помощью таблицы, схемы, модели и диаграммы показывать свои лингвистические знания по языку;
- осмысленно читать и понимать общее содержание текстов разных функциональных стилей и жанров: фольклорных, художественных, научно-популярных, публицистических на марийском языке;
- по значению отдельных слов определять основное содержание, передавать интонацию текста, а так же прогнозировать содержание по заголовку, началу текста;
- соблюдать грамматические формы марийского языка. Понимать лексическое значение слов, определять их основное значение;
- грамотно и умело письменно излагать, сочинять и выражать свои мысли соблюдая литературные нормы, связь слов в предложении, связывать предложения в тексте, отмечать основные части высказывания и его стиль.

Выпускник получит возможность научиться:

- аргументировано доказывать свои знания по лингвистике марийского языка;
- давать аннотацию к тексту книги и статьи.

1.2.13. Марийская литература

Выпускник научится:

- понимать значимость изучения родной литературы;
- воспринимать родную художественную литературу как вид искусства;
- осознавать значимость чтения для дальнейшего обучения, понимать цель чтения;

- осознавать сущность поведения героев, самостоятельно делать выводы;
- определять авторскую позицию;
- доказывать и подтверждать фактами из текста свое суждение;
- уметь работать с разными источниками информации на марийском языке;
- понимать ключевые проблемы произведений, связь литературных произведений марийских писателей с эпохой их написания;
- уметь анализировать произведения;
- владеть элементарной литературоведческой терминологией на марийском языке;
- уметь пересказывать прозаические произведения с использованием образных средств марийского языка и цитат из текста. Отвечать на вопросы к тексту;
- уметь вести диалог в различных коммуникативных ситуациях

Выпускник получит возможность научиться:

- создавать прозаические и поэтические тексты на марийском языке;
- писать сочинение на марийском языке.

1.2.14. История и культура народов Марий Эл

Выпускник научится:

- признавать ценность традиционной этнокультуры как результата творчества народа;
- соблюдать традиции народов, проживающих в Марий Эл, в повседневной жизни и специально организованных этнокультурных мероприятиях;
- самоидентифицировать себя как представителя этноса, Республики Марий Эл и гражданина России;
- давать характеристику себе, как представителя народов Республики Марий Эл;
- уметь ставить цели, планировать проектную деятельность на основе культуроведческого материала;
- проводить коррекцию ошибок по отношению к выполнению обрядов, исполнению традиционных правил;
- уметь разрешать межэтнические конфликты по этнокультурным вопросам; - участвовать в национальных праздниках;
- уметь работать с разными источниками информации о культуре народов республики;
- сравнивать национальные праздники, обряды, кухню, одежды, традиционные занятия народов, населяющих Республику Марий Эл;
- анализировать виды искусств, общественных объединений, представительств;
- уметь пользоваться знаково-символическими понятиями, выражающими традиционный уклад жизни народа;
- уметь пользоваться картами, таблицами, схемами, диаграммами;
- уметь моделировать полученные знания в форме таблиц, диаграмм.

Выпускник получит возможность научиться:

-представлять культуру своего народа в условиях межкультурного общения на уровне республики и России в форме проекта.

2.2.2. Основное содержание учебных предметов

2.2.11. Марийский язык

Лудаш-возаш (грамотлан) туныктымаш, класс деч өрдыжсö лудмаш да йылмым лывырттымаш.

Лудаш-возаш туныктымаште тўн шотышто звуковой аналитико-синтетический йөн кучылталтеш. Тудо урокышто текстым, предложенийым, мутым да йўк-влакым лончылымаш шуко жапым ойыраш йодеш. Добукварный периодыштак йоча-влак предложенийым, мутым да йўк-влакым схеме дене ончыктат. Шомакысе слог-влакым поснак келгын лончылыман. Нуным кружок але квадрат, тыгак геометрический фигур-влак денат палемдыктыман. Тунемше-влак литератур йылмысе чыла кандаш гласный йўк дене практически палыме лийыт. Гласный йўкышт мужырлалтын лончылалтыт: у – о, ы–а, ў–ө, и–э. Лудаш туныктымашын негызше – слог. Слогым ыштымаште тўнжө - гласный йўк. Согласныйым гласный дене ушен моштыман, уке гын, буква дене лудаш тöчымö лўдыкшö кодеш.

Лудаш-возаш (грамотлан) туныктымаш Букварный периодышто ыштышаш ик кугу сомыл – йўк ден буква кокласе ойыртемным рашемдымаш. я, е, ё, ю, ь буква-влак логалме годым мутым ик семын огына луд. Адак южо йонгыдо согласный йўкым ончыктышо буква-влакын тўрлын лудалтмыштым шотыш налде ок лий.

Марий йылме, чын возен моштымаш да йылмым лывырттымаш Кокымшо класс гыч йоча-влак марий йылмым келгын тунеммашке куснат. Рушла «систематический курс» малдалыт. «Синтаксис», «Морфологий», «Мутын составше (морфемика)», «Лексика», «Графика», «Йўк ден буква (фонетика) да орфоэпий», «Орфографий ден пунктуаций» ужаш-влак кунам-гынат шымлымаш тўсым налыт.

Предложений. 1 классыштак предложенийым кугу буква дене возаш тўналаш да точкым шынден мучашлаш тунемыт.

2 классыште икшыве-влак предложений мучаште точкым, вопросительный ден восклицательный знакым кучылташ тўналыт. Предложенийын главный членже-влак дене палыме лийыт, йодыш почеш мут-влк кокласе кылым рашемдат.

3 классыште мут сочетаний кугу верым налеш. Мут сочетанийыште да предложенийыште шомак-влак кокласе кыл лончылалтеш. Главный ден второстепенный член-влак тунемалтыт.

4 классыште «Предложений» раздел почеш паша умбакыже ышталтеш. Икгай членан предложений-влак посна ойыралтыт. Сложный предложений дене палыме лийыт. Да, ден, а, но союз-влак дене ушалтше предложений-влак тунемалтыт.

Мут. кажне шомак шкена йырысе илышын могай-гынат ик йыжынжым почын пуа, мом-гынат ончыкташ кучылталтеш; – чыла мутынат шке грамматический ойыртемеже уло: кажне шомак могай-гынат ойлымаш ужаш лиеш; – кажне мут төрлө значений дене ойыртемайтеш;

1 классыште знаменательный ойлымаш ужаш-влак лан йодышым шындаш темлалтеш.

2 классыште кө? мо? могай? мом ышта? йодышлан вашештыше шомак-влак дене палыме лийыт. Собственный лўм мут-влакым кугу буква дене возаш тунемыт. Кумдан кучылталтше почеш мут-влак лончылалтыт. Мутвож нерген тўналтыш умылымаш пуалтеш. Родо-тукым шомаклаште икгай вожан мут-влак лончылалтыт. Пич мужыран йонгыдо согласный йўк-влак эскералтыт. Тыгай йўкан шомак-влакым чын возаш туныктат.

3 классыште «Мутын составше» теме кугу верым налеш. Шомакын ужашыже-влакым лончылаш тўналыт. Ынде нуно утларак келгын тунемалтыт. Пич да йонгыдо солгласный дене пытыше мутвожан шомак-влакым чын возаш тўналыт. Ударенийдыме гласный мучашан шомак-влакым чын сераш тунемыт (кўрльö, только, нале).

3 классыште шукрыак жапым ойлымаш ужаш-влак налыт. Лўм мут, пале мут, глагол, почеш мут келгыракын тунемалтыт.

4 классыште олмештыш мут, чот мут да наречий ушнат. Ойлымаш ужаш-влакым тунемме годым мутым состав дене лончылаш йон лектеш. Мут-влакым чын возаш утларак жап ойыралтеш.

Йўк да буква. Йўк ден буква-влак дене тунемше-влак

1 классыштак палыме лийыт. У ий деч вара йўк ден буква-влакым лончылымаш фонетика да графика кўкшытышкө нөлталалтеш. Йўк ден буква кокласе ойыртемным рашемдымаште тунемше-влак ятыр нелылыкым шижит. Эн ончычак марий йылмысе 8 гласный йўк да 12 гласный буква нерген уэш кутырыман. Е, ё, ю, я буква-влак посна лончылалтыт. 24 согласный йўк да 22 согласный буква нергенат келге шинчымашым пуыман. Пушкыдо согласный-влакым возымо шотыштат паша ышталтшаш. 2 классыште фонетика дене паша умбакыже шуйна. Ы йўкын ойыртемалтше тўсшым лончылаш туныктена. Ф, х, ц, щ, б йўкан мут-влакым чын ойлаш да возаш туныктыман. Ударений денат паша ышталтшаш. Марий алфавит дене палыме лиймеке, мут-влакым радам дене нергелаш туныкташ. 3 классыште ударениян да ударенийдыме гласный йўк-влак умбакыже лончылалтыт. Мутышто ударенийдыме пытартыш ö, о, е гласный буква-влакым гармоний закон дене келшышын сераш туныктат. 4 классыште посна фонетический теме уке. Ынде 1-3 класслаште чыла тунеммым ушештарен да иктешлен шогыман. Кутырымо да возымо паша. Колыштмаш. Кутырымашын кўлешлыкшым рашемдымаш. Мо нерген увертарымым нергелымаш. Йодыш-влаклан вашештен моштымаш. Мутланымаш. Повествований, описаний да шонкалымаш сынан текстым кучылт моштымаш. Саламлалтме, чеверласыме да тауштымо шомак-влакым кучылт моштымаш. Йўк-влакым чын каласымаш. Лудмаш. Йылмым тунеммаш эре лудмаш дене пырля ошкылеш. Садлан эн ончыч слог дене лудмашке кусныман. Вара тичмаш шомакым лудмашке вончыман. Мом лудмым умылен моштыман. Ударенийым эскерыман. Сылнын лудаш тунемман. Орфоэпийын йодмыжым шуктыман. Возымаш. Возымо годым гигиенын йодмыжым шуктымаш. Парня-влакым лывыртымаш. Чыла буквам чын возаш тунеммаш. Арун да чаткан возаш тунеммаш. Книга але доска гыч возен налаш тунеммаш. Мут ден предложений. Мутын мом ончыктымыжым рашемдымаш. Мут ден предложений кокласе ойыртемным умылымаш. Чын возымаш. Мут-влкым чын возымо правил-влак дене палыме лиймаш. Предложений тўналтышым да собственный лўм мут-влакым кугу буква дене возен моштымаш. Мутым ик корно гыч весыш чын кусарымаш. Предложений мучаште препинаний знакым шынден моштымаш. Йылмым лывыртымаш. Мут поянлык дене пайдаланен, изирак текстым шонен возымаш. Сылнын лудаш да возаш тунеммаш. Марий йылме дене тўн курс.

Синтаксис. Мут, мут сочетаний да предложенийым ойыркалымаш. Каласыме цель дене предложений-влакын тўрлө лиймышт нерген палымаш.

Предложенийын грамматический рўдыжым палымаш. Главный ден второстепенный член-влакым ойыркален моштымаш.

Морфологий. Ойлымаш ужаш-влак. Самостоятельный ден служебный ойлымаш ужаш-влак. Лўм мут. Лўм мутын собственный да нарицательный улмыжо. Лўм мутын числаже да падежше. Лўм мутым состав дене лончылымаш. Пале мут. Пале мутым кучылт моштымаш. Глагол. Глаголын жап, числа, лица формыжо-влак. Глаголым состав дене лончылымаш. Чот мут. Чот мутын кўлешлыкше. Марла шотлен моштымаш. Почеш мут. Почеш мут-влакым чын кучылт моштымаш. **Графика.** Йўк да буква ойыртемным палымаш. Марий алфавит дене пайдаланен моштымаш. **Лексика.** Шомкын мом ончыктымужым рашемден моштымаш. **Мутын составше.** Икгай вожан мут нерген умылымаш. Тушто морфемым чын муын моштымаш. **Орфографий.** Мутым чын возымо правил-влакым кучылт моштымаш. Мутым вончыктарен моштымаш. Е, ё, ю, я буква-влакым возен моштымаш. Ы букван возалтмыже. **Йылмым лывыртываш.** Сылнын мутланен, возен моштымаш. Текстым серен моштымаш. Текстесе ужаш-влакым радамлымаш. Текстлан планым чо%оен моштымаш. Текстын тўрлў лиймыжым палымаш. Серышым возен моштымаш. Тўрлў изложенийым возымаш. Сочиненийым сылнын серымаш. Диалогым чын чонымаш. Йылмым шымлаш тунеммаш.

2.2.12. Марийская литература Колыштмаш (аудирований).

Йўкандыме ойым але вес енын лудмыжым колыштын да колын моштымаш. Лудмаш. Темлыме кугытан да жанран текстым лудмашын молан кўлмыжым да кузе лудшашым (икымше гана шкалан пален налаш але ойыркален лудаш) рашемдымаш. Шўлышым чын пайлен, йўкым иземден-кугемден, вичкыжемден- кўжгемден, шуйдарен-кўчыкемден лудмаш, кажне йўкым раш каласымаш (дикций). Лудшыла, логический паузым, ударенийым да интонацийым эскерымаш. Кутырымаш. Коктын але шукын кутырымо годым тыматлын мутланымаш, йодыш-влакым пуэн моштымаш. Шке ойлымо годым (монолог) сылнештарыме йўн-шамыч дене (танастарымаш, метафор да молат) пайдаланыман, шке шонымашым мут дене тўрлыман, кутырымашым мастарын чоныман да вес енын ойлымаштыже тўн шонымашым ойырен моштыман. Возымаш. Сылнымутым лудмо негызеш каласкалымаш, описаний да шонкалымаш сынан текстым возымаш; сўрет почеш изирак сочиненийым серымаш; колыштмо ойлан але лудмо текстлан аклыме мутым (отзыв) возымаш. Тунемше мом лудшаш. Мўнгыштў могай книга-влакым лудаш кўлмым кажне класслан темлыме списке ончыкта.

Литературоведческий ямдылалтмаш. Литературын түрлө жанрже: ойлымаш, почеламут, басне, научно-популярный статья (кугурак класслаште: повесть, поэме, драме да молат). Йылмыште кучылталтше сылнештарыме йөн-влак таастарымаш, метафора, гипербола да молат. Лудмо негызеш эртарыме творческий паша. Роль дене лудмаште, сценкым модын ончыктымаште тунемшын умылымашыже утларак почылт сена. Текстым ученик кузе умылен, тидым тудо мут дене сүретлымаште ончыктен кертеш, лудмо текстын содержанияжым түрлын-түрлын каласкалымаш пайдале: герой лўм дене, писатель лўм дене, вес персонажын лўмжө дене авторын серымыжлан эртен, йоча тыгайрак текстым шке гычат чонаш тўнал кертеш. Тўналтыш школьшто литератур лудмаш уроклаште мо тунемалтеш Кутырымо да лудмо пашан түрлө лиймыже Аудирований (колыштмаш) Йўкандыме ойым колыштын умылымаш. Тудым йолташет каласа але иктаж-кө книга гыч лудын ончыкта. Йўкандыме ойышто мо нерген ойлалтмым төр да чын умылымаш, колыштмо произведенийын содержанияжы почеш шындыме йодыш-шамычлан вашештен моштымаш, текстыште сүретлыме событий-влакым почела радамлымаш, каласкалымаш могай амал дене чоналтмым рашемдымаш, колыштмо произведений почеш келшыше йодышым пуэн моштымаш. Лудмаш Йўкын лудмаш Слог дене лудмаш гыч эркын-эркын коранмаш. Лудмо писылыкым ешарен шогымаш. Программыште ончыктымо нормым шуктымаш. Кажне йўкым раш, пенгыдын каласымаш, лудмын содержанияжы дене келшышын интонацийым вашталтымаш Чарнышпале дене келшышын йўкым алмаштымаш. Текстын түрлө улмыжым шотышко налын, интонацийым вашталтыме дене палемдымаш. Шке семын лудмаш. Келшыше кугытан да жанран произведенийым шке семын лудмеке, тудын түрлө шонымашыжым рашемдымаш. Могай түрлө лудмашым кучылтметым рашемдымаш: шымлымаш, палдарымаш, ончал лекмаш, ойыркалымаш. Текстыште шкалан кўлшө материала мумаш. түрлө лудмашын ойыртемыжым шотыш налын умылымаш: ик вере факт гына ончыкталтеш, вес вере радамлен суретлымаш кучылталтеш, кумшо вере ешарен умылтарымаш вашлиялтеш. Түрлө текст дене ышталтше паша. Түрлө сынан текст улмо нерген тўн умылымаш: сылнымутан, туныктымо сынан да научно-популярный. Икте-весыштым танастарымаш. Могай амал дене түрлө текст кучылталтмым рашемдымаш. Калык ойпогышто вашлиялтше текст-шамычын ойыртемышт. Текстым тыглай чумырымо предложений-влак деч ойырен мошташ тунеммаш. Книган вуймутшылан да сүретшылан эртен, мо нерген лийшашым тогдайымаш. Текстыште мо нерген ойлалтмым да тўн шонымашыжым шкевуя палымаш, текстым смысл шот дене ужаш-влаклан шеледымаш, нунылан вуймутым пуымаш. Түрлө сынан информаций дене

пашам ыштымаш. Тўшкан канашымашке ушнымаш: йодышлан вашештен моштымаш, тема почеш шке шонымашым каласымаш, йолташ-шамычым ойлымыштым колышт моштымаш, кутырымо коклаште шке гыч ешартышым ыштымаш. Шке ойлымаште могай книгалан энертымым, могай сўрет-влак дене пайдаланымым увертарымаш. Библиографический культур. Книга – сымыктышын ик шōрынжō. Книга – кўлешан шинчымашым пōлеклыше памашшинча. Марла лекше первый книга-влак. Нуным Санкт-Петербургышто, Озаныште, Москошто, Вяткыште савыкташ тўналмаш. Сылнымутлан пōлеклыме, тунемаш келыштарыме да справочный сынан книга-шамыч. Книган ужашыже-влак: вуйлымаш, титульный ластык, книган кўчык содержанияйже, сўрет-шамыч. Книган тўжвал тўсшым ончен, тудын сўрет-влакшым эскерен, научный але сылнымутан улмыжым тогдайымаш. Книган (савыктышын) тўрлō лиймыже: ойлымаш але почеламут савыктыш, тўрлō авторын возымыштым чумырышо книга, журнал але книга сынан газет, тўрлō мутер, справочник, энциклопедий. Темлыме списке почеш але библиотекеyse картотек почеш йочалык книгам шке ойырен налмаш. Алфавитан каталог дене пайдаланымаш. Йочалан келыштарыме мутер да справочник-влак дене шкевуя пашам ыштымаш. Сылнымутан текст почеш паша. Произведенийын вуймутшым умы-лымаш, тудын содержанияйже дене келшымыжым шекланымаш. Лудмын содержанияйже дене келшышын могай койыш-шоктышан ен лийшашым умылымаш, текстыште ончыктымо герой-шамычын шкеныштым молан тыге але вес семын кучымыштым лончылымаш, персонаж-влакын койышыштым мораль нормо дене танастарымаш. Марий литературышто да моло калыкын сылнымутыштышт «Шочмо Эл», «шке шочмо мландым йōратымаш» умылмаш кузе сўретлалтмым эскерымаш. Тўрлō калыкын ойпогыштышт икгайрак тема, шонымаш, герой-влак улмым шижмаш. Текстыште кучылтмо сылнештарыме йōн-влакым кўсынлымаш, мут-шамычым кучылтмо ойыртемным арален кодымаш, сўретлан энертен каласкалымаш. Текстyse оылнештарыме йōн-шамычлан энертыме негызеш герой-влакым мут дене сўретлен ончыктымаш. Геройым але событийым ончыктышо мутым але ойсавыртышым муын лудмаш. Герой молан тыге ыштен, тыге ышташ тудым мо таратен – содержанияй почеш келшышын вашештымаш. Персонаж-шамычын койышыштым вес произведенийyse герой-влак дене икгайрак але йōршын вес тўрлō улмыштым та%аастарымаш. Авторын шке геройжым кузе аклымыжым текст лончылымо негызеш, келшыше ужашым верештме але персонажлан пуымо лўм дене тогдайымаш. Геройын тўжвал тўсшым да кōргō шижмашыжым лончылымаш. Персонажын портретше, мом ыштымыжым да шкенжым кузе кучымыжым шотышко налын, могай койыш-

шоктышан, кумылан улмыжым рашемдымаш. Сылнымутын рўдө шонымашыжым тўрлын каласкалымаш тўрысын, кўчыкын але ойыркален. Текстым тўрыс каласкалымаш: лудмо ужашын тўн шонымашыжым рашемдымаш, рўдө да энертышаш шомак-влакым ойырымаш, вуймутым пуымаш, ужашым кўчыкын каласкалымаш; текстым ужаш-шамычлан шеледымаш, ужаш-влакын да чумыр текстын тўн шонымашыжым ончыктышо ужаш-шамычлан да чумыр текстлан вуймутым пуымаш, вуймутым назывной предложений семын чонымаш (тудым йодышан предложений семынат чонаш лиеш, тунемше шкеат вес вуймутым муын кертеш). Темлыме ужаш почеш шкевуя ойыркален каласкалымаш: геройлан характеристикым пуымаш (тидлан верчын герой нерген возымым ойыркален лукман, действий кушто каен шогымо верлам текстыште шерын налман). Икгайрак ситуациян да героян, тыгак икгайрак шижмашым лукшо лудмо да лончылымо произведений-влакым икте-весыпгт дене танастарымаш. Тунемме, научно-популярный да моло текст дене паша. Произведенийын вуймутшым умылымаш, тудын содержанияй дене кузе кылдалтмыжым умылтарымаш. Тунемме да научно-популярный текстын ойыртемышт. Изирак текстым але ужашым колыштмеке, тыгак лудмеке, йомакын, ойлымашын, эше туштен каласыме текстын ойыртемыштым умылымаш. Тўрлө текстым лончылымо годым персонажын молан лач тыге, а вес семын огыл ыштымыжым аклымаш. Текстын тўн шонымашыжым рашемдымаш. Текстым ужаш-влаклан шеледымаш. Текстыште улшо тыгыде тема-шамычым палемдымаш. Текстыште кучылтмо рўдө да энертышаш мут-влакым ойырымаш. Текстым угыч чонымо годым радамлымашым эскерымаш: тўналтыш ой (тезис), ўшандарен каласкалымаш (доказательство), мучаш (иктешлымаш). Тўн мут-шамычлан але схемалан энертен, текстым угыч чонымаш. Текстым тўрысnek каласкалымаш. Текстым иземден каласкалымаш (текстын тўн шонымашыжым ойырымаш). Кутырымаш (весе дене мутланыме годым шкем тыматлын кучымаш). Коктын але шукын мутланыме годым кутырымашын тўн йөн улмыжым умылымаш. Тыгай мутланымашын ойыртемже: йодыш-влакым умылаш, нунылан вашмутым пуаш, текст почеш шкеат йодышым темлаш. Йолгашетын ойлымыж годым коклаш пураш сөрал огыл. Шке шонымым тыматлын ўшандарен каласаш тыршыман. Тидлан верчын негызлыме шот дене текст гыч ужашым ончыктыман але шке опытет гыч пример дене пенгыдемдыман. Класс деч өрдыжтө улмо годым, кутырышыла, шкем шыман кучыман. Тидын шотышто марий калыкын ушан ойөрө-влакшым шарналташ кўлеш. Мутвундым пойдарыме паша: вончештарыме да шуко значениян шомак-влак дене сомыл, мут поянлыкым эн кўлешан шомак-шамыч дене

ешарен шогымыш. Шке кутырымыш (монолог) – ойлаш полшышо ик йОн. Авторын текстше але темлыме тема почеш, йодыш-влаккан вашештен, кўчыкынак каласкалымыш. Каласкалымыште текстын тўн шонымашыжым йомдараш ок кўл. Сылнымутан, тунемме (учебный) але научно-популярный сынан текстын ойыртежым шотышко налын, лудмо але колыштмо произведенийын содержанияжым почын пуымыш. Кеч шке илышыште, кеч сылнымутан произведенийым лудмо але кеч чапле сўретым ончымо негызеш ылыжше шарнымашым повествований, описаний да шонкалымыш сынан ойлымыште каласен ончыктымыш. Шке каласкалымышлан планым шке чонымыш. Шке чонымо каласкалымыште сылнештарыме йөн-влакым (танастарымыш, антоним, синоним, метафор) шке гыч чумырымыш да кучылтмыш. Лудмо произведенийым шуйымо семын шке гыч содержанияжым умбакыже ешарымыш, текстын южо ужашыжым шке гыч вашталтымыш; темлыме почеш але сўрет негызеш изи сочиненийым ямдылымыш. Серымыш (серыме йылмын культуржо) Серыме йылмын йодмыжо тыгай лийшаш: темым почын пуымыште, действий кушто кайымым сўретлымыште, герой-влакын көргө шонымашыштым почын пуымыште вуймут ден содержанияжым келшен толшаш улыт; изи сочиненийыштат сылнештарыме йөн-шамыч (танастарымыш, эпитет, метафор, антоним кучылталтышт; темлыме тема почеш ойлымыш чоналтшаш; текстлан изирак аклыме мут (отзыв) возалтшаш. Тунемше мом лудшаш Марий да моло калыкын ойпогышт. Марий писатель-влак С.Чавайнын, Шабдар Осыпын, М.Шкетанын, Н.Мухинын, М.Казаковын, И.Осминын, Йыван Кырлян, 139 А.Бикын, М.Майнын, Б.Даниловын, В.Ивановын, Б.Даниловын, В.Сапаевын, В.Колумбын, Ю.Артамоновым, В.Регеж-Горохозын да молынат сылнымутышт. Руш да вес элласе автор-шамычын возымышт. Тўрлө книга: историйым сўретлыше, приключений сынан, фантастика шўлышан, деловой шотан, справочник ден энциклопедий, «Кече» йоча журнал, «Ямде лий», «Йамде лий» йоча газет-влак. Икшыве утларакше тыгай книга-шамычым лудшаш: тўрлө калыкын ойпогыжо, шочмо эл, пўртўс да шкешт нерген, вольык да янлык, уда да сай нерген, мыскара текст-шамыч Литературоведческий ямдылалтмыш (практический паша дене кылдалтеш) Туныктышын полшыжлан энтертен, лудмо произведенийыште могай сылнештарыме йөн-влак кучылтмым ончыктымыш: танастарымыш, эпитет, метафор, антитез, гипербол; молан кучылтмым рашемдымыш. Литератур умылымыш-шамычым ойыркалымыш: сылнымутан произведений (научно-популярный текст огыл), персонаж-влакын образышт, мут мастарлык, автор (писатель, поэт), текстын содержанияжым, мо нерген ойлалтеш (тема). Произведенийыште сўретлыме герой: тудын портретше, кутырымо

йылмыже, пашаже, шонымашыже; авторын (писательын) шке геройжым аклымыже. Калык ойпогым да писательын возымо сылнымутшым ойыркалымаш. Жанр шотышто произведений-влакын тўрлө лиймышт. Калык ойпогын тўрлө йонышт: калыкмут, тушто, йомак, мыскара, аза малтыме муру, ойөрө. ончыктымо ойпогым палымаш да ойыркалымаш. Тўрлө йомак-шамыч: вольык да янлык нерген, бытовой, юзо (волшебный). Йомакын сылнымут ойыртемже: могай мут да ойсавыртыш-влак кучылталтыт, кузе тўналеш да мучашлалтеш, мо кум гана вашлиялтеш, кузе поро вий осалым сена. Писатель-шамычын серыме йомакышт. Ойлымашын, почеламутын, баснын жанр шотышто ойыртемышт, чоналтме радамышт да сылнештарыме йонышт. Сылнымут негызеш тунемше-влакын ыштыме творческий пашашт. Сылнымутан текстым умылтарен рашемдымаш: роль дене лудмаш, модын ончыктымаш; мут дене сўретлымаш, деформированный текст дене ышталтше тўрлө паша-влакым палымаш да нуным кучылтмаш (молан тыге, а вес семын огыл ыштымым, тыгак событий-влак кузе радамлалтмым рашемдымаш); сочинений сынан изложенийым возымаш, лудмо да лончылымо произведений почеш, художник-шамычын сўретлымышт, тыгак текстлан кельштарыме учебникысе сўрет-влак але шке шонымаш негызеш текстым чонымаш. Йылмым лывыртымаш. Йылме лывыртыме паша шуко шөрынан: 1) шочмо йылмысе кажне йўкым чын да раш ойлаш туныктыман, предложенийын интонацийжым эскерыман, паузым моштен ыштыман; 2) йочан мут чондайжым эреак пойдарен шогыман, южо шомакшын мом ончыктымыжым рашемдыман; 3) предложений-влак пеш шуко тўрлө кышкаран лийыт, нуно урокышто лончылалтшаш да тунемше-влакын предложений чонымо конструкцийыштым пойдарышаш улыт; 4) предложений-влак икте-весешт дене ушнен, кылдалт шогышо ойлымашым ыштат. Ончыч 140 туныктышо ямде текстым пуа, кузе чоналтмыжым умылтара, вара тунемше-влак шкештат кўрылтде кутырымашке ушнат. Йылме лывыртыме паша кажне классыште ышталтеш. Тудо литератур лудмаш, возымаш да йылме уроклаште шукталтеш. I классыште йоча-влак изложенийым огыт возо, но ямдылалтмаш паша ышталтеш. Лудмын содержанияжым каласкалымаш устный изложений лиеш. Ямде план почеш радамын каласкалат туныктена гын, II классыште изложений возымашке куснаш куштылгырак лиеш. I классыштак сочиненият эртаралтшаш. Тудат устный лиеш. Йоча-влак темлыме тема почеш, тўнал пуымеке, йомакым умбакыже чонен кертыт. II класс гыч йодыш-влак да сўрет почеш сочиненияжымат сераш тўналыт. Арун да чаткан возымаш. Арун да чаткан сераш йылме урокышто туныктат. I классыште чистописаний II пелий гыч эртаралташ тўналеш. Тудо марий йылмылан ойырымо шагат гыч налалтшаш

да арняште 1 шагатым айлышаш. II классыштат арнялан 1 шагат погынышаш. III - IV класслаште кажне йылме урокышто (тышке руш йылме урокат ушна) 7-8 минут ойыралтеш, арняште 1 шагат чумырга. Чистописаний урокышто мом возыктышашым программыште ончыктымо гынат, тунемше-влакын каллиграфический йонылышыштым тӧрлаташ манын, шке гыч серышаш буквам темлаш ӧрман огыл. Тунемше-влак могай буквам уданрак возат, могай ушалтмашым йонылыш ыштат, кунам кӱрылтышым колтат, тудлан жапым шукырак ойырыман. Класс деч ӧрдыжсӧ паша. Шочмо йылмым урок деч ӧрдыжсӧ пашаште кумдан да пайдалын кучылтман. Урок деч вара у онай книга, «Ямде лий» газетым, «Кече» журналым тӱшкан лудмаш, икшыве-влаклан лӱмын ямдылыме «Куткыеш», «Ужар илем» радиопередачым иквереш колыштмаш, телевидений дене йоча передачым, театрыште але тӱвыра полатыште спектакльым ончымаш, концертыште сылне мурым але наизусть тунемме почеламутым йонгалтарымаш да мурен куштымаш, шочмо йылме кружокышко коштмаш,

2.2.13. История и культура народов Марий Эл

Страна Россия — самая большая страна (эл; сандалык). Республика Марий Эл — в семье народов России. Государственные символы Российской Федерации и Республики Марий Эл. Жители Республики Марий Эл. Наш город (поселок, село, деревня). Йошкар-Ола — столица республики. Главные дороги республики (железная дорога, основные автомобильные дороги, трассы, тракты). Вокзалы. Фирменный поезд «Марий Эл». Национальный этикет: выражение приветствия и прощания, благодарности, просьбы, извинения, отказа и несогласия на родном языке. Семья. Родство Летопись моей семьи: реликвии, традиции и знаменательные события. Труд — основа благополучия семьи. Трудовые успехи членов семьи. Преемственность 141 поколений. Понятия «родной кров», «родное гнездо», «родительский дом», «домашний очаг», «родственники». Моя родная школа Школа — источник знаний. История моей школы. Учителя, ученики, родители. Школьная библиотека — «кладовая» знаний. Знакомство с иллюстрированным журналом «Кече — Солнышко». По страницам газеты «Ямде лий» («Будь готов»). Народные пословицы и поговорки о знании. Произведения писателей о книге, о роли знаний в жизни человека. Труд славит человека Основные занятия жителей села. Животноводство. Овощеводство. Садоводство. Пчеловодство. Предметы быта и орудия труда в прошлом и настоящем. Человек труда в творчестве поэтов и художников республики. Народные пословицы и поговорки о труде и лени. Знатные люди, почетные граждане города (района). Исследовательские навыки. Встреча со

старожилами родного города (села), ветеранами труда. Времена года. Звери и птицы Особенности природы родного края в разные времена года. Распространенные и редкие звери и птицы. Малые жанры устного народного творчества о временах года, птицах и животных. Человек — венец творения. Отношение православных людей к сотворенному Богом миру. Особое отношение к природе у марийцев. Пейзаж в творчестве художников республики. Нравственные основы сказки Народные сказки о добре, мудрости, находчивости и смелости. Авторские сказки в стихах марийских поэтов: В. Бояринова «Кудыронтыр кугыжаныш» («В стране колокольчиков»), П. Першут «Кыткы суан» («Муравьиная свадьба»). Краткие сведения о жизни и творчестве поэтов. Художник З. Лаврентьев — иллюстратор сказки П. Першута «Муравьиная свадьба». Музыкальная культура мари Марийские народные музыкальные инструменты: шиялтыш (дудка, свирель), олым шувыр, олым шывыр (соломинка), шувыр, шывыр (волынка), тумыр. тштр (барабан), пуч-влак, тутутвла (трубы), кусле, карш(гусли), марла гармонь (марийская гармонь). Мастера-исполнители на марийских музыкальных инструментах: А. Сидушкина, П. Терентьев, П. Тойдемар, И. Шабердин, В. Шапкин, Ф. Эшмякова. Марийское народное искусство Народные художественные промыслы в Марийском крае: вышивание, тканье женских поясов и наплечников, резьба по дереву, изготовление поделок из соломки, плетение из ивовой лозы. Мастера моего края. Театры Республики Марий Эл Театры республики. Ознакомление с терминологией и театральной этикой. Художественное слово. Зарождение театрального искусства марийцев. Создание в Краснококшайске театральной студии. Марийский национальный театр драмы имени М. Шкетана, интерьер театра. Театральный этикет. Финно-угры — одна семья Этнографические сведения из жизни марийцев: территория, язык, традиции и обычаи. Общие сведения. История возникновения этнонимов «черемисы», «мари» (марий, мари). Финно-угры — кто они? Праздники Классификация праздников: народные, религиозные, профессиональные, государственные. 4 ноября — День республики Марий Эл. 10 декабря — День марийской письменности (Марий тиште кече). Первая книга на марийском языке. Чтение стихов, посвященных родному краю. 23 февраля — День защитников Отечества. 9 Мая — День Победы. Герои Великой Отечественной войны — наши земляки. Партизанка Ольга Тихомирова. Акция «Георгиевская ленточка». «Я помню! Я горжусь!». Моя Родина — Республика Марий Эл Знакомство с географической картой Республики Марий Эл. Краткие сведения о республике. Административное деление, районы республики. Йошкар-Ола — столица нашей республики, возникновение (1584) и история города.

Семья. Родство Родословная семьи. Поколения предков — связь времен. Виды и степени родства. Фамилия, имя, отчество. История имен и фамилий рода. Гостевые песни моей мамы, бабушки. Стихи марийских поэтов о семье. Школа. Знание — наше богатство История нашей школы. Письменность в жизни марийцев. День марийской письменности (Марии тшите кече). Марийские ученые . Фольклор марийского народа Загадки — как форма умственного развития. Художественно-выразительные особенности марийской сказки. Отражение в сказочной прозе народных традиций, представлений о добре, зле, мудрости, находчивости и т. д. Народный опыт воспитания Труд, дружба и товарищество — основа воспитания. Притча. Евангельская притча о немилосердном должнике. Современная литература о вечных ценностях. Опыт, личный пример, убеждения, запрет (табу). Музыкальная культура Песенное творчество. Народные музыкальные инструменты. Народные мелодии, исполняемые на марийских, русских, татарских, удмуртских, чувашских музыкальных инструментах. Фольклорно-этно-графические ансамбли песни и танца: «Марий памаш» («Марийский родничок»), «Пеледыш» («Цветок»), «Эрвел марий» («Восточные мари») и др. Народное искусство Орнамент традиционной марийской вышивки. Орнаментальные мотивы: «конь», «олень», «утка», «лебедь», «солнце», «звезды», «ромб», «крест». Общие сведения о тканях, нитках, технике исполнения, цветовой гамме вышивки. Национальная обувь татар (кожа, аппликация). Особенности женской обуви (мозаичные ичиги-сапожки — читек). Ткачество удмуртов. Чувашские ювелирные украшения. Национальная кухня 143 Особенности марийской кухни. Традиции русской кухни. Хлеб. Похлебка. Квас. Окрошка. Пироти. Знакомство с татарской кухней. Удмуртская народная кухня. Чувашская традиционная кухня.